

Raymond Queneau

Litteraturens grundlag

Efter at have overværet en forelæsning i Halle af Wiener (ikke Norbert, selvfølgelig) om Desargues' og Pappus' teoremer mumlede David Hilbert tænkstomt, mens han ventede på toget til Königsberg på banegården i Berlin: "I stedet for prikker, linjer og flader kunne man lige så godt bruge ord som borde, stole og krus." Af denne tanke fødtes et værk, som udkom i 1899, *Geometriens Grundlag*, hvori forfatteren definitivt (eller midlertidigt definitivt) fuldstændiggjorde aksiomatikken i Euklids og et par andres geometri. Idet jeg vil lade mig inspirere af dette berømte forbillede, vil jeg her præsentere en aksiomatik om litteratur ved at udskifte ordene "prikker", "linjer" og "flader" med henholdsvis "ord", "sætning" og "afsnit."

Eftersom *Geometriens Grundlag* nu er oversat til fransk (af Paul Rossier, Forlaget Dunaud, Paris, 1971), vil læseren nemt kunne sammenligne de to tekster. Lad mig erindre om, at Hilbert fremsætter fem grupper aksiomer: om tilhørsforhold, rækkefølge, kongruens, parallelisme og sammenhæng.

FØRSTE GRUPPE AKSIOMER

(om tilhørsforhold)

I,1 – *Der findes en sætning med to givne ord.*

KOMMENTAR: Indlysende. Eksempel: Ordene "a" og "af". Der findes en sætning, som indeholder disse to ord: "Sangerinden får et a af violinisten."

I,2 – *Der findes ikke mere end én sætning, som indeholder to givne ord.*

KOMMENTAR: Dette kan derimod overraske.

Hvis man imidlertid tænker på udtryk som "i lang tid" og "gik i seng", er det tydeligt, at når først denne sætning, som indeholder disse, er skrevet, nemlig: "i lang tid gik jeg tidligt i seng", vil ethvert andet udtryk, såsom "i lang tid gik jeg i seng i god tid" eller "i lang tid gik jeg ikke sent i seng", kun være en pseudo-sætning, som man skal afvise på grund af foreliggende aksiom.

SKOLIE: Hvis “i lang tid gik jeg i seng i god tid” er den oprindelige sætning, er det naturligvis “i lang tid gik jeg tidligt i seng”, som man skal afvise på grund af aksiom I,2. Det vil sige: *På sporet af den tabte tid* kan ikke skrives to gange.

I,3 – *I en sætning er der mindst to ord; der findes mindst tre ord, som ikke tilhører samme sætning.*

KOMMENTAR: Der findes altså ingen sætninger med kun et ord. “Ja”, “Nej”, “Halløj”, “Psst” er ikke sætninger. Med hensyn til anden del af aksiomet: Man går altså ud fra, at det sprog, der bruges, indeholder mindst tre ord (hvilket er indlysende for fransk), og derudover udelukker man muligheden for, at en sætning kan indeholde *alle* ordene i et sprog (eller alle ordene minus et, minus to).

I,4a – *Der findes et afsnit, som indeholder tre ord, der ikke alle tilhører den samme sætning.*

KOMMENTAR: Det betyder umiddelbart, at et afsnit indeholder mindst to sætninger. Det er bemærkelsesværdigt, at formuleringerne i aksiomerne I,1 til I,4 strider imod aksiomet I,2, eftersom alle fire har brug for ordene “ord” og “sætninger” for at blive udtalt, selvom der ifølge dette aksiom kun findes én eneste sætning, som indeholder dem.

Man kan altså formulere dette metalitterære aksiom:

Aksiomerne følger ikke aksiomernes foreskrifter.

I,4b – *Ethvert afsnit indeholder mindst ét ord.*

KOMMENTAR: “Ja”, “Nej”, “Halløj”, “Psst”, som ikke er sætninger ifølge I,3, kan altså ikke i sig selv udgøre et afsnit.

I,5 – *Der findes ikke mere end ét afsnit, som indeholder tre ord, der ikke alle tilhører den samme sætning.*

KOMMENTAR: Det handler altså om det særegne, ligesom i I,2, denne gang i forhold til afsnittet. Sagt på en anden måde: Hvis man i et afsnit har brugt tre ord, som ikke alle tilhører den samme sætning, kan man ikke bruge dem igen i et andet afsnit. Men – vil man kunne indvende – hvis de alle tilhører samme sætning i det andet afsnit? Det er umuligt, ifølge dette aksiom.

I,6 – *Hvis to ord i en sætning tilhører et afsnit, tilhører alle ordene i denne sætning dette afsnit.*

KOMMENTAR: Ingen kommentarer.

I,7 – *Hvis to afsnit har ét ord til fælles, har de et mere til fælles.*

KOMMENTAR: Hvis dette aksiom skal overholdes, *skal* forfatteren, hvis han i et afsnit bruger et ord, som allerede optræder i det foregående afsnit, også bruge et andet, som optræder i det foregående afsnit. Reglen er ikke svær at følge, hvis disse ord er artikler, hjælpeverb osv.; den er åbenlys anti-flaubersk, hvis der er tale om substantiver og adjektiver, for eksempel.

(Se kommentaren til teorem I).

I,8 – *Der findes mindst fire ord, som ikke tilhører samme afsnit.*

KOMMENTAR: Det vil sige, at en tekst, som kun består af et afsnit, ikke fortjener betegnelsen “tekst”; eller at (det franske) sprog indeholder tilstrækkeligt med ord (mindst fire).

(Se også kommentaren til I,3).

I kommentaren til aksiom I,7 gjorde vi ikke rede for alle de konsekvenser, der kan udledes af dette aksiom (og af de andre allerede anerkendte aksiomer); her er det første teorem, som Hilbert beviser:

Teorem 1: To adskilte sætninger i samme afsnit har højst ét ord til fælles; to adskilte sætninger i samme afsnit har enten ingen ord til fælles eller en sætning til fælles og ingen ord til fælles ud over denne sætning.

KOMMENTAR: Hvis de to afsnit har ét ord til fælles, har de nødvendigvis et mere (I,7), men i så fald udgør de to ord en sætning, og ifølge I,1 er denne sætning enestående. De to afsnit har således en sætning til fælles.

Vi vender altså tilbage til en mere flaubersk opfattelse. Hvis man gentager et ord, som allerede er blevet brugt i et foregående afsnit, er man nødt til at gentage hele sætningen – en streng regel: Det er nemmere blot at undgå at gentage ordet, det er mere sikkert, og Flaubert følger samvittighedsfuldt denne regel.

ANDEN GRUPPE AKSIOMER (aksiomer om rækkefølge)

II,1 – *Hvis et ord i en sætning befinder sig mellem to ord fra en bestemt vinkel, befinder det sig ligeledes mellem disse to ord fra den modsatte vinkel.*

KOMMENTAR: Det er indlysende.

II,2 – *Hvis der er to ord i en sætning, findes der mindst ét ord mere, således at det andet ord befinder sig mellem det første og det tredje.*

KOMMENTAR: Dette kan overraske. Læseren bedes gå tilbage til teoremerne 3 og 7 for en grundigere belysning af dette emne.

II,3 – *Ud af tre ord i en sætning er der ét, der befinder sig mellem de to andre.*

KOMMENTAR: Hvis man leder ihærdigt, vil man finde et par steder i litteraturen, hvor dette aksiom ikke kan anvendes, for eksempel i kapitel XCVIII af *Tristram Shandy*.

II,4 – *Hvis tre ord i et afsnit ikke alle tilhører den samme sætning, og en sætning, som ikke indeholder disse tre ord, men som tilhører samme afsnit, indeholder et ord fra den sætning, som udgøres af to af disse ord, vil denne sætning altid have et ord til fælles med den sætning, som udgøres af et af de to ord og af et tredje.*

KOMMENTAR: Lad os vende tilbage til Hilbert for at belyse dette aksiom. Han formulerer det således “på en mere umiddelbar måde: Hvis en linje stikker ind i en trekant, stikker den også ud af den” (p. 15 i den franske oversættelse).

Vi overlader arbejdet med at finde og udforme afsnit, der respekterer dette aksiom, til læseren. Hilbert beviser derefter flere teoremer, som for eksempel:

Teorem 3: Med to givne ord vil den sætning, de optræder i, indeholde mindst ét ord mellem disse to ord.

Og:

Teorem 7: Mellem to ord i en sætning findes der en uendelig mængde andre.

KOMMENTAR: Hvis læseren blev overrasket over aksiom II,2, vil han uden tvivl sige til sig selv, at han havde god ret til at blive det. For at imødekomme denne forundring og forstå disse teoremer må vi, idet vi følger den projicerende geometris eksempel, anerkende eksistensen af det, vi vil kalde “imaginære ord” og “uendelige ord”. Enhver sætning indeholder en uendelig mængde ord; man opfatter kun et meget begrænset antal af dem, eftersom de andre befinder sig i det uendelige eller det imaginære. Mange hjerner har fornemmet dem, men aldrig været helt bevidste om dem. Det vil fremover være umuligt for retorikken ikke at tage højde for dette centrale teorem. Lingvistikken vil ligeledes kunne drage nytte af det.

AKSIOMER OM PARALLELLER
(Euklids postulat)

I et afsnit, som udgøres af en given sætning og et ord, som ikke tilhører denne sætning, findes der højst en sætning, som indeholder dette ord, og som ikke har noget til fælles med den føromtalte sætning.

KOMMENTAR: Lad os tage sætningen: “I lang tid gik jeg tidligt i seng.” Og udtrykket “efter at jeg var vågnet”. I det afsnit, der indeholder dem, findes der en sætning og kun én, som indeholder udtrykket “efter at jeg var vågnet”, og som ikke indeholder andre ord fra sætningen “I lang tid gik jeg tidligt i seng”, nemlig: “Denne tro levede videre nogle sekunder efter at jeg var vågnet”. Det første afsnit i *På sporet af den tabte tid* overholder altså i det mindste visse steder Euklids postulat.

Vi overlader arbejdet med at omskrive aksiomerne om kongruens og sammenhæng til læseren.

Man kunne fortsætte denne omskrivning endnu længere. Det er bemærkelsesværdigt, at når man når til de koniske former, vil det slet ikke være nødvendigt (med omskrivning). Faktisk befinder man sig dér på retorikkens område, eftersom der ikke bliver talt om andet end ellipser, parabler og hyperbler. Disse er alle velkendte figurer for forfattere, selvom ellipsen er sjælden, parablen ubenyttet (i næsten to tusind år) og hyperbelen dagligdags kost.

På dansk ved Maren Aarup

